

Jak se stát Člověkem aneb slepá ulička Condorcetova přístupu ke vzdělání

Text je o potřebě vzdělávání a zdokonalování se. O tom dnes asi nemůže být sporu. Avšak zdůvodnění této potřeby se sebevzdělávat je poplatné době svého vzniku a myslím si, že dnes je již těžko obhajitelné. A to i při vší úctě k tak velikému mysliteli a učenci, jakým byl markýz de Condorcet.

Na úvod bych chtěl obecně uvést, že nesouhlasím s myšlenkou, která dává přímou souvislost mezi zdokonalováním člověka a pouhým jeho vzděláváním, které je zde pojímáno jako získávání nových poznatků. Z historie víme, že v době osvícenství a encyklopedistů, ke kterým Condorcet patřil, takto zúženě někteří učenci a filosofové opravdu uvažovali.

Člověk má nejen právo, ale i povinnost se zdokonalovat. Ale hodnota člověka, natož jeho štěstí, není dána pouze získáváním nových poznatků, jak se píše na počátku druhého odstavce v Condorcetově článku. Člověk není počítač, u kterého by se jeho hodnota dala poměřovat množstvím jeho znalostí. Hodnota člověka je v tom, jakým způsobem s těmito znalostmi naloží. A zdokonalování člověka by mělo spočívat nejen v tom, kolik toho ví, ale především v tom, jestli své vědomosti a znalosti využije k prospěchu ostatních lidí. Pak se teprve může k člověku zadními vrátky dostat štěstí. Ale nikoliv prvoplánově tím, že se stanu sběratelem znalostí, které mohu konec konců použít i ke zlým účelům. Tak mohu dojít maximálně k pochybné slávě, byť třeba jen k té hérostratovské. Rozpor mezi věděním a štěstím ostatně popsal již Goethe ve svém Faustovi. Faust, který díky smlouvě s ďáblem získal veškeré vědomosti a znalosti světa, stále nebyl spokojen. Smysl života našel až v užití svých znalostí ku prospěchu ostatním lidem při vysoušení bažiny, když si představil, jak na této vysušené půdě budou budoucí generace svobodně pracovat.

A s tím souvisí, proč na začátku píše, že člověk má nejen právo, ale dokonce i povinnost se zdokonalovat. Povinnost se zdokonalovat má proto, aby dokázal dobře používat své schopnosti a vědomosti. Člověk se musí zdokonalovat, aby se člověkem teprve stal, aby se nezpronevěřil svému lidství, které netvoří pouze vzdělání, ale i jiné hodnoty, jimž musí být vzdělání podřízeno, jako jsou zodpovědnost, láska, soucit, sebereflexe, otázky po smyslu svého konání, altruismus, kultivace vlastního svědomí, vděčnost atd.

Vrcholem krátkozrakého postoje (alespoň pro mne) celého úryvku textu je Condorcetova řečnická otázka: „Jaká moc by tedy mohla mít právo mu (člověku) říct toto je to, co musíte znát, toto je konec, kde se musíte zastavit?“ Pokud by se jednalo jen o jakýsi apel na svobodu slova a neomezeného poznání, tak je tento názor z mého hlediska povrchní, protože se zde jedná o mnohem hlubší problém. Možná totiž Condorcet v hluku padajících seker gilotin a v ryku revoluce a krví opojených lidí jaksí pozapomněl na jedno slůvko: etika. To je ta moc, která má právo říci dost. To je ta moc s právem cenzury. Ale etika se v době revolucí a velkých dějinných změn považuje spíše za sprosté slovo. Condorcet by se možná divil, proč si dnes klademe tak mnoho „zbytečných“ otázek a omezení, které nám ohraničují možnosti současného vědeckého poznání, jako jsou například klonování lidí, genové manipulace lidskými embryi, drancování planety a podobně.

Bez pevně zakotvených morálních hodnot může být vzdělání dokonce nebezpečné, kdy z chytrého a vzdělaného člověka bez morálky může vyrůst nebezpečné monstrum. V béčkových filmech je již dlouhou dobu využíváno klišé tzv. šíleného vědce, který se snaží zničit svět. Ale nemylme se v tom, že tito vědci musí být nutně šílení. Stačí, když postrádají základní mravní principy, které by korigovaly jejich jednání. A takových lidí již existuje na světě dost a zdá se mi, že současná sobecká doba zaměřená na osobní úspěch a slávu jich produkuje stále víc.

Že Condorcet plně nedomyslel svůj apel na svobodu poznání, dokazuje i jeho závěrečný rozhořčený výkřik: „Jakým právem tedy jakákoliv moc může určovat, kde je pravda a kde je omyl?“ Tento výkřik nabývá své obludnosti předchozí větou, v níž pravdu označuje jako užitečnou, tedy za jakési dobro, a omyl označuje přímo jako zlo. Mohli bychom pak pouhým vzájemným dosazením těchto dvou vět překládat: Jakým právem tedy jakákoliv moc může určovat, kde je dobro a kde zlo? Nepřipomíná nám tato věta něco? Nepřipomíná nám tato věta pradávny mytický příběh o prvotním hříchu? O podstatě pádu člověka, který si sám osobuje právo určovat, co je dobré a co je zlé? Jak lákavá myšlenka pro mnohé manipulátory, že dobro a zlo je jen relativní, a záleží pouze na tom, co si člověk za dobro a za zlo odhlasuje. Pokud si člověk sám určí, co je dobré a co zlé, tak mu již nic nebrání nositele tzv. zla s čistým svědomím zlikvidovat. To je principem ospravedlňování všech násilností totalitních režimů. Mimo lidského rozumu však existují ještě i vyšší mravní principy. Určitě si každý vzpomene na povídku s podobně znějícím názvem v Drdově knize Někdo barikáda.

Občas i dnes zaslechneme Condorcetův odkaz z úst některých odborníků na školství, kteří říkají, že škola zde není od toho, aby někoho vychovávala, ale aby učila. Vychovávat má prý rodina a škola nemá právo se rodině do výchovy svých dětí plést. To, že z rodiny nikdo nemůže sejmout odpovědnost za výchovu, je jasné a brát tuto funkci rodině by bylo zvrhlé a manipulativní. Ale co když rodina selhává? V dnešní době ekonomických tlaků nemají rodiče na děti čas, mnoho rodin je rozpadlých a v mnohých rodinách předávání nějakých mravních hodnot ani není možné očekávat. Kdo má u takových rodin převzít výchovnou funkci? Média se svým systémem komerčně konzumních hodnot, která nám neustále ukazují svět tzv. celebrit, svět nedosažitelného luxusu, svět násilí, svět, ve kterém musíme mít vše hned a odkládání potřeb na pozdější dobu je nazýváno hloupostí? Neustále ze sdělovacích prostředků slyšíme rady jak být úspěšní, bohatí a šťastní a jak je k tomu potřebné být asertivní, mít ostré lokty a být tzv. „chytrý“, myšleno ale ve smyslu vypočítavý, jinak řečeno užívat ty správné strategie. Škola proto nesmí rezignovat na svoji výchovnou roli, protože u nás do školy chodí 99,9% všech dětí, a to je příležitost, jak alespoň trochu ztlumit masivní negativní vliv současných společenských trendů carpe diem, sobectví a bezohlednosti. Školy by měly věnovat více času na etickou výchovu a na výcvik morálky a pomoci tak rodičům, kteří jsou často bezradní nebo i sami podléhají vnějším negativním společenským vlivům. Spoléhat se pouze na skutečnost, že každý má vyšší mravní principy zakódovány ve svém svědomí, je krátkozraké, protože pokud svědomí není dostatečně kultivováno, tak dochází k jeho okorání a zakrnění.

A tak na závěr pouze zopakuji myšlenku, kterou jsem již napsal výše. Ano, člověk má právo a dokonce i povinnost se zdokonalovat. Ale podstata jeho zdokonalování spočívá nikoliv pouze v získávání nových vědomostí, jak píše Condorcet, ale především v tom, aby se člověk stal Člověkem s velkým Č v celém významu tohoto slova.